

Hoe zorgen mensen dat ze hun nationale identiteit zelf geloven en dat voor anderen geloofwaardig maken? Iedereen heeft in ieder geval één nationale identiteit werkt dat in hun hoofd en maken ze dat voor zichzelf in hun hoofd dat ze geloven in die nationale identiteit?

02:00

Wat mij altijd erg heeft getroffen is dat, nou, dan moet ik misschien eerst even uitleggen dat ik onderzoek heb gedaan in het voormalige Joegoslavië, waar die hele kwestie van nationale identiteit op dat moment heel heftig aanwezig was. Ik was daar kort voor en na het uitbreken van de oorlog. En dat was een moment dat mensen in enorme heftigheid hun nationalistische zelf omhelsden. En wat mij altijd trof inderdaad is dat je dan als onderzoeker kunt zeggen; ja, kijk, dat idee van het Serviërschap is eigenlijk een vroeg 19e eeuwse uitvinding. We kunnen helemaal precies aanwijzen hoe die notie van het Serviërschap in elkaar is gezet. We kunnen de gemaaktheid ervan eigenlijk laten zien en hoe die identiteit wordt ondersteund door rituelen en hoe de politiek voordurend bezig is die identiteit een bepaald gezicht te geven door te contrasteren met anderen, enzovoorts, enzovoorts.

03:00

Dus die hele gemaaktheid kunnen wij antropologen steeds aanwijzen. Maar ik had iedere keer het idee; ja, maar die vaststelling dat identiteit geconstrueerd is die is helemaal niet relevant voor de gene die het betreft. Als ik die mededeling probeerde te slijten aan de Serviërs dan keken ze me ontzettend wazig aan en dan was het evident dat onze kennis voor hun volstrekt niet relevant was of niet aankwam, zeg maar. Dus dat heeft bij mij heel erg de vraag opgeroepen van hoe slagen mensen erin dit soort constructies zich eigen te maken. Wat kunnen ze mobiliseren in zichzelf en in de wereld om, zeg maar, die gemaaktheid te overstijgen? Dus dat zijn de vragen waar ik heel erg mee bezig ben geweest.

04:00

Dus ik doe heel veel onderzoek naar wat ik dan processen van authenticering noem, waarin ik precies die vraag stel. Wat doen mensen nu om zo'n identiteit écht te maken? En je hoort al in 'echt' te 'maken'. Je blijft dus als antropoloog wel steeds die vraag stellen, hè. Het blijft iets 'gemaakts', zeg maar. Maar desalniettemin wil je voorbij aan dat gegeven van de gemaaktheid. Je wilt echt op zoek naar momenten van transcendentie, waar die gemaaktheid er niet meer toe doet. Nou langzamerhand kom ik er wel achter dat er een aantal modussen zijn waarvan mensen zich bedienen om tot dat gevoel van echtheid te komen. Nou daar kan ik er een aantal van uitleggen. Een hele belangrijke is denk ik de mobilisering van het lichaam in identiteit.

05:00

Ik ben momenteel heel erg geïnteresseerd in hoe worden identiteiten belichaamd. Dus niet alleen hoe is een identiteit iets dat zich tussen je oren bevindt en wat dus de vorm heeft van een verhaal of een narratief of een vertoog, maar hoe is de

notie van identiteit opgeslagen in het lichaam. In je manier van lopen, in allerlei hele alledaagse lichamelijke handelingen, maar ook bijvoorbeeld in rituelen waar het lichaam een hoofdrol speelt. Ik moet nu acuut denken bijvoorbeeld aan, dat is een filmpje wat ik altijd laat zien wat prachtig illustreert, als ik mijn studenten dit probeer uit te leggen, van een zigger, dat is een tranceopwekkende rondedans voor mannen in Tsjetsjenië. En ja, dat is, nu zit je al met het probleem 'ik moet het nu vertellen'.

06:00

Maar als je het ziet is het onmiddellijk zonneklaar hoe de mobilisering van het lichaam in die dans de notie van de Tsjetsjeense gemeenschap tot een volstrekt andere ervaring maakt. Die volstrekt doorleefd is en gevoeld is, die zich afspeelt op het niveau van de spierbundels en de motoriek en de emoties en de passies en veel minder op het niveau van een soort gedachten uitwisseling. Maar dat is één modus, hè, het lichaam. Ik bedoel er zijn verschillende modussen natuurlijk te bedenken die mensen mobiliseren om identiteiten echt te maken. Een andere die heel duidelijk is, is dat je eigenlijk ziet, heel veel naties mobiliseren een nationaal trauma. Israël is denk ik het bekende voorbeeld, waar de Holocaust als *event* en als gebeurtenis voortdurend naar voren wordt geschoven om de natie daarin te gronden.

07:00

Deze gebeurtenis waarvan de echtheid niet onderhandelbaar is wordt het ankerpunt voor identiteitsvorming. En je ziet eigenlijk een heleboel naties, die wat ze dan in het Engels noemen een '*chosen trauma*' hebben. Die gronden hun identiteit in het lijden van een traumatische gebeurtenis. Waarom? Juist omdat die pijn, dat lijden, die omverwerping van alles wat gekend was in het trauma, een ankerpunt wordt voor identiteitsvorming.

08:00

Je had het eerder over dat identiteit gemaakt is, kun je uitleggen wat je daarmee bedoelt?

Er is een voortdurende wisselwerking, laat ik het maar zo noemen, een voortdurende wisselwerking gaande tussen, nee ik moet dat anders zeggen. Hoe kun je uitleggen dat identiteit gemaakt is? Wauw. Dat zijn echt van die hele basisvragen zeg maar. Help me is even met een concreter.

Als antropoloog begrijp ik meteen wat je bedoelt, maar hoe zou je aan iemand die geen antropologie studeert uitleggen, waarom wij ervan uitgaan? Dat dus. Als jij het hebt met Serviërs over hun identiteit, dan zeggen zij 'dat is zo', en zij hebben helemaal geen boodschap aan jouw antropologische deconstructie. Maar als je toch, als iemand wel geïnteresseerd is in waarom jij dat nou zegt, hoe zou je dat dan uitleggen aan iemand dat het gemaakt is?

09:00

Ja, ik snap wat je bedoelt, maar ik verkeer nu al zo lang hier aan de universiteit, dat je nauwelijks meer in die situaties komt, waar je dat moet uitleggen. Nou ja, om terug te keren naar het voorbeeld van Joegoslavië, mensen voelden zich door en door Joegoslaaf en kwamen er in 1991 met een harde klap werden ze met hun neus op de feiten gedrukt dat die identiteit Joegoslaaf staat en valt bij zoiets als

Joegoslavië. Dat Joegoslavië viel uit elkaar en daarmee viel eigenlijk ook die identiteit uit elkaar.

10:00

Mensen bleven dat nog wel roepen: 'Ja maar ik ben eigenlijk Joegoslaaf', maar binnen de kortste keren moesten ze zeggen, 'ik behoor tot de ex- Joegoslaven', dat was ook het woord wat toen in zwang kwam. Mensen identificeerden zich als ex-Joegoslaven. Wat al aangeeft, waar de gemaktheid volstrekt zichtbaar in wordt. En waarmee direct duidelijk wordt, dat zo een identiteit de ondersteuning nodig heeft bijvoorbeeld van een staat die investeert in deze identiteit en die haar onderdanen duidelijk maakt, van 'kijk, wij zijn Joegoslaven en wel hierom en wij hebben een vlag en wij hebben een volkslied en op school leren onze kinderen wat Joegoslaaf zijn is.' Als dat allemaal wegvalt, dan zie je dat eigenlijk die identiteit onderuit is gehaald. En je ziet dan dat mensen massaal een toevlucht zoeken naar Serviër, Kroaat, Bosniër, Macedoniër, Sloveen, noem 't maar op.

11:00

Dus dat is een voorbeeld waarvan je ziet, 'oh ja, die identiteiten' waarvan tot het punt van de ineenstorting mensen dachten 'dit is niet iets gemaakt, dit is gewoon wie en wat we zijn.' blijkt opeens onderhandelbaar te zijn, blijkt opeens aan voorwaarden gebonden te zijn. Dat is wat je daar heel erg tegenkwam. En de wijze waarop mensen daar dat verwoorden was voortdurend te zeggen 'we hebben een leugen geleefd. Maar 't was een hele overtuigende leugen. We waren ons niet bewust van het gegeven dat we een leugen hebben geleefd, maar daar zijn we nu achter gekomen. Het was een leugen.'

12:00

En dat is natuurlijk een populaire manier om hetzelfde te zeggen. Om te zeggen 'kijk, die identiteiten zijn, die beleven we als iets wat onlosmakelijk met ons verbonden is, iets wat essentieel is.' Maar er kunnen zich momenten voor doen waarop je onder ogen moet komen: 'nee, dit zijn sociaal-culturele constructies'.

Op momenten dat ze veranderlijk blijken te zijn kom je erachter dat het eigenlijk een creatie is. Zou je dat zo kunnen zeggen? Dat het een productie is?

Dat het gemaakt is en dat het aan voorwaarden gebonden is. En dat het, kijk de strijd die natuurlijk altijd gaande is bij alle identiteiten is. Er zijn natuurlijk voortdurend pogingen, worden er in het werk gesteld om identiteiten voor te stellen als zijnde iets natuurlijks. Dat heeft niets met cultuur te maken, dat is gewoon zoals het is. Dat is altijd de poging die er in de publieke ruimte gaande is om bepaalde identiteiten van dat gevoel te voorzien. 'Dit is niet iets wat we bedacht of verzonnen hebben. Dit is wat is.'

13:00

En dat lukt vaak heel goed. Tot dit soort momenten die ik net beschreef en dan moeten mensen onder ogen komen 'oh, ook die natuurlijkheid was gemaakt; is in elkaar gezet.'

Dat sluit heel goed aan bij de volgende vraag. Hoe zorgen mensen als ze met meerdere nationaliteiten te maken hebben, in ons geval dus als buitenlanders naar Nederland komen, dan krijgen ze dus te maken met twee identiteiten.

Hoe werkt dat samen? In relatie tot de manier waarop ze die nationaliteit willen gronden, nationale identiteit willen gronden.

14:00

Daar doet zich natuurlijk direct een probleem voor. Dat die vanzelfsprekendheid die wellicht vol te houden is in een homogene natiestaat, dat wordt een veel ingewikkeldere opdracht in een multiculturele samenleving, waar allerlei identiteiten naast el- , niet alleen allerlei identiteiten naast elkaar bestaan, maar waarbij mensen gevraagd wordt zich te identificeren met verschillende identiteiten. Dan wordt, de gemaktheid wordt/komt dan sneller in beeld kun je voorstellen, omdat mensen zich voortdurend moeten afvragen ' maar tot hoever identificeer ik me dan? En in welke mate? En met welk aspect? Als we aan Nederland denken met welk aspect van Nederlanderschap wel? Maar met welk aspect vooral ook niet? Dus al die activiteit die je moet ondernemen om tot zo'n positiebepaling te komen brengt bijna met zich mee,

15:00

dat ook een bewustzijn optreedt van dat je bezig bent iets in elkaar te zetten. En de poging om vervolgens toch die gemaktheid weer te overstijgen, om dat gevoel van natuurlijkheid en authenticiteit naar boven te brengen, dat is een veel ingewikkelder proces in een samenleving als de onze. Maar ik denk, want jullie zijn met kunstenaars bezig, en wat ik heel interessant zou vinden daarin is om te kijken naar hoe mensen, wat je vaak ziet gebeuren is, dat de gemaktheid gekoppeld wordt aan de notie van het verhaal. Opnieuw een verwijzing naar Joegoslavië: 'prazne price' zeiden ze steeds tegen mij, 'lege verhalen hebben wij mee te maken gehad. Hebben wij bewoond.'

16:00

En het echte werd voortdurend weggehaald uit het domein van de taal. Want de taal was het domein van de leugen. De taal was het domein van de mooie praatjes, van dat wat mensen was wijs gemaakt. Dus de taal was eigenlijk, werd voortdurend aangewezen als het domein van het bedrog. En daar tegenover werden dan domeinen gezet van het hele echte. En dat waren de domeinen waar het lichaam centraal staat, waarin de emotie centraal staat. Ik heb zelf toen onderzoek gedaan in zigeunercafés, waar je inderdaad ziet, daar is een waar exorcisme van de taal gaande. Daar is communicatie, gaat via muziek, via dans, via de roes en de extase, via de aanraking, de omhelzing, noem het allemaal maar op. Letterlijk het kabaal is er dusdanig dat je tot een gesprek niet kan komen.

17:00

Dus die taal wordt buiten de deur gewerkt. De wijze waarop mensen over die cafés spraken was voortdurend: 'hier vinden we het echte leven, hier is het echt, dit is waar het echt over gaat.' Dus het echte werd voortdurend in dat domein neergelegd. En dat is niet voor niets hè, dan hebben we het al over muziek en dans. Dat zijn al kunstvormen. Dat zou mij interesseren, hoe kunstenaars wellicht ook proberen te ontsnappen aan die voortdurende dwang van de taal om een keuze te moeten maken. 'Ben ik dit? Oh, maar als ik dit ben kan ik niet dat zijn.' Dat is wat de taal voortduren doet hè. Taal dwingt je voortdurend te benoemen en te zeggen 'ik ben wel dat, maar daarmee kan ik dit al niet meer zijn.' De kunst laat veel meer ruimte voor ambiguïteit, voor ambivalentie, voor zowel het één als het ander zijn, dwingt niet voortdurend tot die duidelijke, heldere keuzes

18:00

en zou in die zin een veel aantrekkelijker medium kunnen zijn voor buitenlandse kunstenaars om te benoemen of tot uitdrukking te brengen wat ze hier zijn, dan de taal. Waarbij de taal, nogmaals, de poëzie geeft natuurlijk ook de ruimte voor ambivalentie en de ambiguïteit, dus het is niet dat je de taal ongeschikt moet verklaren hier. Het gaat eigenlijk heel erg juist om de taal die wij hier in de academie bezigen. Die taal die alles wil benoemen en wil zeggen 'ja maar, we hebben deze categorie en die categorie. En nu, waar staat u? *Make up your mind.*' Daarom vind ik het ook wel interessant om te horen, wat die kunstenaars daarover te zeggen hebben.

19:00

Je zei, 'nou dat is een ingewikkelde situatie, als ze dan vanuit het buitenland naar zo'n land als Nederland komen. Ze kunnen minder makkelijk gronden, omdat ze minder homogeen (?) dan hun eigen identiteit, dus dat moeten ze oplossen en eigenlijk zeg je zelf 'ik kan me voorstellen dat kunst dus een manier is waarop ze dat ...

Nou misschien belangrijker is, want ik zit nu heel erg op de taal te hameren en dat is eigenlijk heel abstract. Je kunt eigenlijk veel concreter kijken naar hoe er in Nederland wordt gesproken over die multiculturele samenleving. Dat er allerlei begrippen in omloop zijn als 'mensen zitten tussen twee culturen in'. Nou dat hele idee tussen 'twee culturen inzitten' roept al een beeld op van er is 'dit', er is 'die cultuur' en er is 'die cultuur'.

20:00

Dat laat al zien hoe we inderdaad in de taal daar afzonderlijke categorieën van hebben gemaakt. En dan stel je vervolgens vast 'oh, en sommige mensen zitten ertussen in'. Maar dat is een heel beperkte blikveld op hoe mensen in culturen leven. En ik denk dat het voortdurende debat over de multiculturele samenleving voortdurend mensen dwingt om te zeggen 'ik ben of dit of dat' of 'ik ben en dit en dat'. Maar het is altijd maar, het vertrekt altijd vanuit het uit elkaar trekken van al die verschillende culturen. Het hele identiteitsdebat hetzelfde. De mensen voelen zich voortdurend gedwongen om zich tot één, twee, drie, vier, vijf verschillende culturen te bekennen. Maar ze moeten wel voortdurend in afzonderlijkheid worden aangewezen. En vervolgens kun je ze dan weer misschien in je verhaal bij elkaar stoppen.

21:00

Een medium zoals muziek, dans, beeldproductie vraagt niet om dit soort: 'eerst moeten we alles uit elkaar trekken om het vervolgens weer bij elkaar te kunnen brengen.' Daarin kan de gelijktijdigheid van culturele aanwezigheid bestaan, zeg maar.

Maar je denkt dus dat dat misschien ook kan gelden voor kunstuitingen in tekst en poëzie...

Ja, dat denk ik wel, als je een goede roman leest, of als je een mooi gedicht leest is dat meestal wat er gebeurt. Dat er juist, dat de onmogelijkheid van dit soort heldere keuzes invoelbaar wordt gemaakt. Dat kan ook via de taal, uiteraard. Maar

via het debat zoals we dat op de opiniepagina's van kranten of op de televisie tegen komen zie je eigenlijk dat iedereen af wil van het idee dat er zoiets is als 'enerzijds, anderzijds',

22:00

dat is de zin die mensen niet willen horen. Want er moet helderheid zijn, er moet duidelijkheid zijn.

Als je dus zo een voorstelling kan maken van wat die kunst zou kunnen bieden voor de mensen, zoals je dat net beschreef, denk je dat dit Nederland iets te bieden heeft?

Iedere goede kunst heeft uiteraard Nederland wat te bieden. Wat je mag hopen inderdaad, is dat mensen erin slagen, tenminste deze categorie waar je het over hebt, van buitenlandse kunstenaars, dat zou ik heel erg hopen, dat ze erin slagen om die complexiteit te laten zien.

23:00

En dat ze erin slagen om te laten zien: 'Kijk, de termen waarin het debat gevoerd wordt zijn ontoereikend om recht te doen aan wat wij hier zijn en meemaken en beleven.'

24:00

In mijn eerste antwoord begon ik direct op de taal te katten, hè, en dat is altijd een beetje te kort door de bocht eigenlijk. Het gaat veel meer daarover, wat ik in tweede instantie zei, het gaat er veel meer over dat die hele multi-culturaliteit, de aanwezigheid van allochtonen in deze samenleving in bepaalde termen wordt besproken. En dat zijn termen die voortduren dwingen tot het maken van onderscheid.

25:00

Het is voortdurend het spel van verschil wat wordt gespeeld. En mensen mogen vervolgens de dingen weer bij elkaar brengen, maar niet nadat ze eerst het verschil hebben laten zien. En daarna mogen ze dan zeggen 'maar dat willen we niet en we moeten integreren of het moet samenkomen.' En dat heeft met taal te maken of met de symbolische orde, kun je ook zeggen, die werkt door verschil. We hebben toegang tot het ene, doordat we het kunnen contrasteren met het ander. Dus in de symbolische orde speel je altijd dat spel van verschil. En er zijn andere media, en met name binnen de kunsten worden die natuurlijk tot ontwikkeling gebracht. Even zozeer in de poëzie, als in de muziek, als in de dans, als in het beeld, waar het spel van het verschil niet gespeeld hoeft te worden en waar de dingen gelijktijdig, het verschil gelijktijdig met het ander aanwezig kan zijn.

26:00

En hoe werkt het dan dat poëzie en romans of schrijvers, dus buitenlandse schrijvers, wel met taal werken en toch die mogelijkheid hebben om het verschil weg te maken?

Omdat er in de literaire taal en zeker in de gedichten heel veel gewerkt wordt met evocatie. Ik bedoel, het gedicht is, zeggen ze vaak, de kunst van het weglaten, van de witte regel, van het creëren van ruimtes voor de verbeelding van de lezer.

En daarin hoeft ook die keus niet meer gemaakt te worden. En dat ze die literaire taal vormen, hebben [ze] die ruimte om daar mee te spelen.

27:00

De taal van kranten is de taal van helderheid, de taal van de journalistiek is de taal van het benoemen, van het zeggen 'dit is dit en dat is dat want anders begrijpen onze lezers het niet meer.' Het weghouden van evocatie. Hetzelfde geldt voor de taal die we hier in de universiteit bezigen. Alles moet benoemd aangewezen en gedefinieerd worden. De ruimte voor evocatie in wetenschappelijke tekst is nihil. En goed ik ben één van de mensen die aan het werk is om die wetenschappelijke taal op te rekken, om juist deze uitdrukkingsvormen weer een plek te geven, ook in de wetenschappelijke tekst.